

IZABELA TRZCIŃSKA

AGH Akademia Górniczo-Hutnicza

Wydział Humanistyczny

e-mail: trzcinska@agh.edu.pl

ORCID: 0000-0002-2970-6336

AGATA ŚWIERZOWSKA

Uniwersytet Jagielloński

Katedra Porównawczych Studiów Cywilizacji

e-mail: agata.swierzowska@uj.edu.pl

ORCID: 0000-0001-7696-1631

DOI: 10.34813/ptr2.2024.5

Modele przewodnictwa duchowego w grupach alternatywnej duchowości na Śląsku Cieszyńskim do 1939 roku*

Models of Spiritual Guidance in Alternative Environments
of Cieszyn Silesia Until 1939

Abstract. In Cieszyn Silesia, since the partition times, various alternative communities have been dynamically developing. Their messages, programs and proposed practices were a response to the unpredictability of everyday life. Their importance clearly increased in times of breakthroughs marked by an intensified feeling of uncertainty (destabilization resulting from World War I, the Polish-Czechoslovak war and the division of Cieszyn Silesia, economic and social changes of the Second Polish Republic, fears related to the upcoming next world war, etc.). These environments crystallized around charismatic leaders who, using various forms of spiritual leadership, reached out with their message to diverse groups of recipients. This paper attempts to present from the perspective of Max Weber's theory of charisma and Marjorie Garber's symptomatology, how the leaders of the alternative environment of Cieszyn Silesia (Agnieszka Pilchowa, Kazimiera Chobotowa, Maria Florkowa, Józef Chobot, Andrzej Podźorski, Jan Hadyna) built their authority, formulated models of spiritual guidance on the basis of esoteric worldviews and thus responded to certain cultural fears and anxieties.

Keywords: alternative spirituality, esotericism, spiritual leadership, Cieszyn Silesia.

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

* Praca naukowa dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa”: Programy alternatywnej duchowości na Śląsku Cieszyńskim od końca XIX w. do lat 70. XX w. (nr projektu NdS/529030/2021/2021), kwota dofinansowania 581.147,00 PLN, całkowita wartość projektu 581.147,00 PLN.

Od początków XX wieku aż do wybuchu II wojny światowej na terenie Śląska Cieszyńskiego prężnie rozwijało się środowisko alternatywnej duchowości, a jego oddziaływanie dało się zauważyć w kulturze polskiej jeszcze po 1945 roku. Żywe zainteresowanie treściami ezoterycznymi we wskazanym czasie nie powinno dziwić, ponieważ ruchy szerzące takie koncepcje należały wówczas do wyjątkowo nośnej mody kulturowej, by użyć określenia Mircei Eliadego (1992), która szerzyła się na świecie i znalazła swoje liczne reprezentacje również na ziemiach polskich. Jednocześnie na Śląsku Cieszyńskim fascynacje te zyskały wyjątkowy charakter, czego wyrazem stało się m.in. ukształtowanie specyficznego dla tego regionu typu lidera niszowych grup alternatywnej duchowości.

Dla opisu tej specyfiki posłużymy się kategorią charyzmy i charyzmatycznego przywództwa, które pojawiają się w fundamentalnych dziełach Maxa Webera (2002), chociaż niemiecki socjolog nie przedstawił jednoznacznej definicji tych pojęć, a wśród badaczy jego myśli także nie ma zgody, jak należy je interpretować (np. Andreski, 1992; Augustyniak, 2010; Kaczmarek, 2007; Wiśniewska, 2021). Weber opisując charyzmę, posługiwał się pojęciami „mana” i „orenda”, zwracając uwagę, że cecha ta była zawsze postrzegana jako moc przejawiająca się w nadzwyczajnych, wychodzących poza rutynę, czynach czy postępowaniu szczególnego rodzaju wybranej jednostki. Tym samym istota charyzmy tkwi w nie zawsze łatwej do określenia – nad-zwyczajności wprowadzającej w przestrzeń nie-codzienności, która dzięki osobowości przywódcy, zdolnego do wytworzenia z innymi więzi o wyjątkowym charakterze, staje się doświadczeniem całej społeczności. Te niezwykle moce charyzmatycznego przywódcy mogą się również przejawiać jako uzdrawianie, przewidywanie przyszłości czy możliwość wejrzenia w przeszłość, także tę najodleglejszą, bo karmiczną.

Co istotne, charyzma nie jest zastrzeżona dla jednego człowieka, a wgląd, wynikający z tak czy inaczej rozumianego objawienia, czy „sędziowska mądrość”, jakimi ma rozporządzać przywódca, mogą zostać przez niego scedowane na innych. Stanisław Andreski (1992), analizując weberowską charyzmę, podkreślał, że jej istotnym elementem pozostaje zdolność do wzbudzenia u innych wiary, wierności i posłuszeństwa. To oddziaływanie nie opiera się na prawie czy obyczajach (a więc władzy zinstytucjonalizowanej), ale właśnie na mocy autorytetu charyzmatycznego. Wszystkie elementy, które budują charyzmatyczną postać, mają wyrażać jej niezwykłą osobowość, a także sprawczość, poprzez którą może ona dokonywać zmian. Kluczowa dla tej przemiany jest relacja, która powstaje pomiędzy charyzmatycznym autorytetem a osobami znajdującymi się w bezpośredniej orbicie jego wpływów. Jest ona oparta na silnej więzi emocjonalnej i niezapośredniczona w oficjalnych strukturach organizacyjnych. Jej istotnym filarem pozostaje przekonanie, zarówno charyzmatycznego przywódcy, jak i jego uczniów, o szczególnej misji, którą ma do wypełnienia ten pierwszy. W konsekwencji charyzmatyczny przywódca, stając się autorytetem społecznym, zyskuje możliwość wywierania szerokiego wpływu na innych. Weber ma tu na myśli przede wszystkim zachowania, których fundamentalnym celem będzie przemodelowanie postaw „uczniów” przez doprowadzenie do zmian w ich systemie aksjonormatywnym, polegających na zinterpretowaniu na nowo

starych wartości lub przyjęciu zupełnie nowych norm organizujących światopogląd danej społeczności.

Kategoria charyzmy, jak też skrywający się za nią mechanizm tworzenia specyficznych relacji międzyludzkich, były i są podstawą do opisu zjawisk społecznych, w szczególności tych zachodzących w sferze religii i duchowości, a sam Weber potwierdzał, że w najczystszej formie pojawia się ona właśnie w sferze religijnej. Założyciele nowych ruchów religijnych, znamienici przywódcy wyznaniowych wspólnot, skupiający wokół siebie ludzi, którzy względem swoich liderów wykazywali, jak określał to niemiecki socjolog, „wolę i posłuszeństwo” – reprezentowali zjawisko charyzmatycznego przywództwa w jego niemal czystej postaci.

Wpisujących się w poczet charyzmatycznych przewodników – liderów środowiska alternatywnej duchowości na Śląsku Cieszyńskim nie sposób przedstawić bez odniesienia do tradycji tego regionu, a trzeba przypomnieć, że jego historia stanowi w dziejach Polski rozdział wyjątkowy, który został wprawdzie dobrze opisany w obszernej literaturze przedmiotu, jednak w kulturowej pamięci Polaków świadomość tej specyfiki pozostaje właściwie nieobecna. Nie miejsce tu, by szerzej rozwinąć się nad tą kwestią, jednak dla jasności niniejszego wywodu należy zaznaczyć, że w już XIV wieku Księstwo Cieszyńskie weszło w granice korony czeskiej (Panic, 2010, s. 295–302), a następnie zostało wcielone do cesarstwa Habsburgów (Panic, 2011). Z tego względu wloty i kryzysy Rzeczypospolitej szlacheckiej, a także jej upadek, rozegrały się w granicach innej przestrzeni geopolitycznej. Mimo wielopokoleniowego oderwania od państwa polskiego, tożsamość ludności identyfikującej się z kulturą polską, choćby ze względu na używany język, okazała się wyjątkowo trwała. Jednocześnie strategie związane z chęcią zachowania własnej i niezależnej tradycji zyskały charakter dostosowany do ram wielokulturowego i różnojęzycznego mocarstwa Habsburgów. Jedną z cech charakterystycznych wyróżniających kulturę Śląska Cieszyńskiego stało się wielkie zaangażowanie ludności polskiej, także mieszczan i chłopów w ruchy reformacyjne. Uznanie dla protestanckiej doktryny i praktyki pozwoliło na określenie tożsamościowej odrębności narodowej, mimo pojawiających się restrykcji, a nawet okresowych prześladowań wyznawców protestantyzmu ze strony władz państwa uznawanego za arcykatolickie.

Skutkiem tej sytuacji stało się również wypracowanie lokalnych wzorców przywództwa. Było to możliwe dzięki stosunkowo szerokiemu dostępowi do powszechnej edukacji, które znamionowało monarchię habsburską. Dzięki temu na Śląsku Cieszyńskim mogła rozwinąć się inteligencja wywodząca się z warstw chłopskich, która na innych ziemiach polskich była w tamtym czasie prawie zupełnie nieobecna¹. Ponadto wzorce te łączyły aspekty świeckie i duchowe w sposób znamienity dla protestantyzmu. Lokalnymi liderami zostawali przede wszystkim duchowni – pastory, tacy jak np. ks. Leopold Otto (1819–1882), ks. Franciszek Michejda (1848–1921), ks. Karol Kulisz (1873–1940), i księża katoliccy (ks. Ignacy Świeży (1839–1902), ks. Józef Londzin (1862–1929)). Zaznaczyła się również działalność ludzi świeckich, np. redaktora „Gwiazdki Cieszyńskiej” Pawła Stalmacha (1824–1891) czy socjalisty

¹ Specyfikę kultury Śląska Cieszyńskiego wraz z charakterystycznymi dla tego regionu emancypacją chłopów oraz ruchami migracyjnymi też wielokrotnie przedstawiał Daniel Kadłubiec (np. Kadłubiec, 2021).

Tadeusza Regera (1872–1938). W lokalnych społecznościach szczególny szacunek zyskali nauczyciele czy kierownicy chórów, cieszący się w środowiskach miejskich i wiejskich dużym autorytetem. Wielu spośród nich trudniło się gromadzeniem etnograficznych źródeł, takich jak zapisy pieśni czy podań dokumentujących rodzimą kulturę ludową. Ważną rolę odgrywały również kobiety – żony duchownych i nauczycieli, wspierające działalność swoich mężów, traktowaną jako misję wobec danej społeczności, a także ewangelickie diakonisy oraz katolickie siostry zakonne². Wspomniane modele przywództwa opierały się przede wszystkim na kultywowaniu protestanckich zwyczajów, w tym czytania i rozważania tekstów biblijnych, a także na prowadzeniu działalności społecznej oraz konsekwentnym propagowaniu wartości narodowych i rozwoju cywilizacyjnego (Szymeczek, 2022). Rzecz znamienna, w zrjonalizowanych społecznościach protestanckich wszelkie aspekty cudowności i mistyki były konsekwentnie spychane na plan dalszy, jakkolwiek warte podkreślenia jest częste odwoływanie się do myśli polskich filozofów mesjanistycznych, nawet przez pastorów o rodowodzie niemieckim.

W ten właśnie znamienny kulturowy system wpisało się środowisko ezoteryków, z jednej strony stanowiąc kontynuację, a z drugiej – reorganizację wcześniejszych modeli. W określeniu specyfiki charyzmatycznego przywództwa alternatywnej duchowości Śląska Cieszyńskiego niezwykle pomocna okazała się symptomatologia kultury zaimplementowana do nauk humanistycznych przez Marjorie Garber (2000). Jak pisze Katarzyna Skowronek,

[w tym podejściu] [...] rozmaite artefakty (zjawiska) we współczesnej kulturze są pojmowane jako symptomatyczne dla obecnych ludzkich, jednostkowych i społecznych pragnień, lęków i fantazji. Symptom jest w tym ujęciu kategorią analizy kulturowej, wskaźnikiem/indekses kulturowym, który stwarza „okazję” do interpretacji. Jest rodzajem kodu, za pomocą którego kultura (podobnie jak ludzkie ciało) daje sygnał, że coś istotnego dzieje się w głębi, pod powierzchnią zjawisk. (2016, s. 51)

Symptomy kultury wyrażają się w określonych sygnałach, które wyróżniają się i wyłamują z obowiązującego w danym środowisku systemu przekazywania i utrwalania informacji. Takie osobliwości pojawiają się niejako wbrew tradycji lub stanowią jej nieoczywiste interpretacje. Z czasem mogą przekształcać się w złożony kod, niezależny od obowiązującej tradycji. W tym przypadku pytanie dotyczyło tego, co wyróżnia liderów ezoterycznych grup na Śląsku Cieszyńskim, po pierwsze w kontekście modeli przywódczych charakterystycznych dla tego regionu, a po drugie – w odniesieniu do reguł przyjmowanych przez inne ugrupowania ezoteryczne, których w badanym przez nas okresie było na ziemiach polskich bardzo wiele.

Środowisko alternatywnej duchowości, które powstało w tym regionie na początku lat dwudziestych XX wieku, nie było zbyt liczne, jednak jego oddziaływanie znacznie przekroczyło ramy ezoterycznej niszy, w której prowadzona była jego działalność. Tworzyły je niewielkie grupy pasjonatów ezoteryzmu, którzy nie utworzyli

² Kwestii miejsca kobiet w kulturze i społecznościach Śląska Cieszyńskiego poświęcono publikacje o charakterze zarówno naukowym, jak i popularyzatorskim (por. Kubica, 2011, s. 237–239; Magiera 2011, 2012, 2013). Historię śląsko-cieszyńskich diakonis opracowała Grażyna Kubica-Heller (2023), która przygotowuje projekt poświęcony tej tematyce.

zwartej organizacji. Celem śląsko-cieszyńskich ezoteryków nie było też konstituowanie nowego kościoła, czy wyznaniowego kręgu. Szukali oni raczej niestandardowej, otwartej ku przyszłości, duchowości, umożliwiającej indywidualistyczny rozwój, a zarazem odrodzenie całego narodu. Co charakterystyczne, żadna z wyrazistych postaci, które pojawiły się w tej przestrzeni, nie podporządkowała sobie wszystkich zwolenników alternatywnego nurtu, a dominujące pozostało indywidualistyczne poszukiwanie nowych ram duchowości³.

Najważniejszego wzorca charyzmatycznego przywództwa dostarczył ezoterykom Śląska Cieszyńskiego Julian Ochorowicz (1850–1917), wybitny uczony i eksperymentator (Cedro-Abramczyk, 2019; Sobolewska, 2021), który zajmował się filozofią, psychologią, badaniami społecznymi. Bez formalnego wykształcenia w dziedzinie inżynierii opatentował też kilka wynalazków. Do Wisły zawędrował na przełomie XIX i XX wieku, a doceniając zdrowotne walory i piękno tamtejszych okolic, postanowił zatrzymać się w tej miejscowości na dłużej. Rozpoczął budowę w miarę nowoczesnych willi. Sam zamieszkał w jednej, inne wynajmował, a docelowo zamierzał je sprzedawać. Przyciągnął do Wisły wielu swych warszawskich znajomych (Czyż, 2021).

Jego prawie dziesięcioletni pobyt w Wiśle był niezwykle intensywny, a Ochorowicz prowadził swoje działania dwutorowo. Z jednej strony starał się pracować dla lokalnej społeczności, z drugiej – przeprowadzał badania nad zjawiskami mediumicznymi. Eksperymenty te stały się jego wielką naukową pasją. Paradoksalnie, mimo jego wielkiego wkładu w rozwój Wisły i całego Śląska Cieszyńskiego, głównie owe badania zostały zapamiętane przez lokalną społeczność. Pamięć ta była zresztą obciążona dużą dozą niechęci – doświadczenia prowadzone przez Ochorowicza za nadto kojarzyły się bowiem z praktykami spirytystycznymi, szerzącymi się wówczas na Śląsku Cieszyńskim, a surowo potępianymi przez oficjalne kościoły protestanckie i katolicki. Dodajmy jeszcze, że sam Ochorowicz nie uważał się za ezoteryka, lecz szukał zrjonalizowanych, popartych naukowymi dowodami i w pełni udokumentowanych wyjaśnień dla zjawisk, z którymi łączył mediumizm (Mikołajko, 2019a; Mikołajko, 2019c).

Jednak dla lokalnej społeczności Wisły Ochorowicz pozostał obcy – zarówno z powodu swojego pochodzenia, jak i budzących rozliczne lęki naukowych przedsięwzięć. Tymczasem dla ezoteryków okazał niedoścignionym wzorem – z jednej strony reprezentował bowiem postawę zaangażowanego społecznika, z drugiej – uznanie budziły jego eksperymenty, które miały naukowo dowodzić nadnaturalnych możliwości człowieka, a poniekąd także prawdziwości spirytystycznych doświadczeń.

Tradycja wytyczona przez działania Ochorowicza znalazła kontynuację w rzeczywistości odrodzonej Polski. Powrót Śląska Cieszyńskiego do granic Rzeczypospolitej cechował wyjątkowo dramatyczny przebieg zdarzeń. Po zakończeniu I wojny światowej Polska obejmowała ziemie tego regionu zamieszkałe w większości przez ludność polskojęzyczną, jednak w styczniu 1919 roku wojska czechosłowackie zaatakowały polskie oddziały i zajęły znaczną część regionu, dochodząc do

³ W niniejszym artykule nie omawiamy wszystkich ważnych dla alternatywnej duchowości Śląska Cieszyńskiego postaci, koncentrując się na wybranych przykładach dobrze ilustrujących omawiany temat.

linii Wisły. Na początku 1920 roku proponowano przeprowadzenie plebiscytu, ale nie doszedł on do skutku. W tym samym roku został dokonany podział ziemi cieszyńskiej przebiegający na linii Olzy, który z punktu widzenia Polaków żyjących po obu stronach rzeki został uznany za wysoce niesprawiedliwy (Wnętrzak, 2014). W październiku 1938 roku Polska dokonała aneksji Zaolzia. Wojna z Czechosłowacją pozostała w pamięci Polaków żyjących na Śląsku Cieszyńskim bardzo bolesnym doświadczeniem. Spowodowała też narastanie rozmaitych niepokojów, wzajemnej wrogości i poczucia krzywdy.

W tym kontekście pojawiła się ożywiona działalność śląsko-cieszyńskich pedagogów, którzy naśladując Ochorowicza i starając się wyjść z politycznego impasu, wpisali się w specyfikę regionalnych wzorców autorytetu, a zarazem w wydatny sposób je przekroczyli. Pierwszą osobą, o której zamierzamy napisać, był Andrzej Podzorski (1886–1971), nauczyciel i społecznik z Wisły⁴. Jako młody chłopiec poznał Ochorowicza i podziwiał jego wkład w rozwój miasta. Podzorski przyczynił się do ocalenia części księgozbioru Ochorowicza, gdy jego wiślańska willa opustoszała. Młodego nauczyciela frapowały również badania podejmowane przez uczonogo. Na początku XX wieku sam zetknął się z ruchem spirytystycznym, a w 1919 roku przystąpił do nowo powstałego Polskiego Towarzystwa Teozoficznego założonego przez Andrzeja Kajfosa (1889–1970) w zaolziańskim Nydku (Gęsikowska, 2021; Trzcinińska i in., 2019). Przez rok prowadził dla tej organizacji czasopismo zatytułowane „Wyzwolenie”. Na początku lat dwudziestych XX wieku rozpoczął współpracę z Józefem Chobotem (1875–1942), prowadzącym od 1921 roku miesięcznik „Odrodzenie”.

Józef Chobot był również nauczycielem (Czyż i Szczyпка, 2023). Od początku pracował z dużym zaangażowaniem – na kursy doszkalające jeździł nawet do Wiednia, pisywał artykuły do „Miesięcznika Pedagogicznego”. Do programów szkolnych włączał zajęcia praktyczne, które były ówczesnym wymogiem, ale mogły też przydać się dzieciom kształconym w szkołach wiejskich w ich późniejszym życiu, ponieważ uczyły samodzielności i samowystarczalności. Pracował także jako urzędnik. Podkreślał w różnych sytuacjach, że warunkiem odnowy – indywidualnej i narodowej – jest nie tylko pogłębianie doświadczeń duchowych, lecz także budowanie sprawiedliwego społeczeństwa obywatelskiego. W tym celu w 1920 roku rozpoczął pracę nad powołaniem Bractwa Odrodzenia Narodowego, które miało organizować swoje placówki na terenie całej Polski (Mikołajko, 2019b, s. 38–117; Świerzowska 2019, s. 266–301). Program wymyślony przez niego miał charakter całościowy i obejmował różne sfery życia zbiorowego i indywidualnego. Jego celem było całkowite przebudowanie struktur społecznych tak, aby powstał jeden harmonijnie funkcjonujący organizm, w którym każda jednostka mogłaby realizować swoje potrzeby, przyczyniając się jednocześnie do wzrastania i rozwoju innych osób. Chobot opracował także zasady funkcjonowania nowatorskiej wspólnoty, która miała stać się załącznikiem owego – jak sam to określał – „Królestwa Bożego na Ziemi”. Jej zacznym miały stać się osady,

⁴ Podzorski był niezwykle zasłużonym obywatelem Wisły, z tego też względu jego biografii i działalności zostało poświęconych kilka opracowań (por. Kiereś, 2022; Szczyпка, 2022). Jednakże do tej pory właściwie nigdzie nie zostały nawet wspomniane jego ezoteryczne pasje, którym pozostał wierny przez całe swoje życie.

zamieszkałe przez ludzi żyjących według norm zaproponowanych przez Chobota. Idei Bractwa nie udało się jednak w pełni zrealizować.

Chobot bacznie przyglądał się polskiej rzeczywistości i oprócz mesjanistycznych projektów i alternatywnej duchowości (Kasperek, 2023), poddawał na łamach „Odrodzenia” krytyce sytuacje, które uznawał za niewłaściwe. Na przykład w grudniu 1923 roku wspominał o dwóch ówczesnych bolączkach – zaciąganiu zagranicznych pożyczek przez państwo oraz niedostatkom mieszkań (Chobot, 1923, s. 26–27). Podpowiadał też w obydwu przypadkach rozwiązania. W pierwszym było to opracowanie jasnego systemu podatków i uczciwe ich odprowadzanie przez obywateli, w drugim – budowa mieszkań na wynajem z przejrzystymi zasadami udostępniania i regulowanymi czynszami. Chobot założył też cykl wydawniczy pod nazwą „Książnica Wiedzy Duchowej”, w której ukazywały się publikacje związane z nową duchowością, propagujące alternatywy i uznany za nowoczesny styl życia. Przedsięwzięcie to stanowiło część wspomnianego wyżej programu odnowy ludzkości, który Chobot starał się rozwijać tak, aby zmiany stopniowo objęły wszystkie sfery życia człowieka – społeczną, fizyczną, psychiczną oraz tę najbardziej wewnętrzną – duchową. Warunkiem kluczowym dla powodzenia całego procesu był przekaz wiedzy szczególnego rodzaju – wiedzy duchowej, która sama w sobie niosła już potencjał zmiany. W pracach wydawniczych wielką pomocą Józefa stał się jego brat Karol Chobot (1886–1937), który pisał artykuły do „Odrodzenia”, a także opracowywał i tłumaczył książki.

Podzorski i bracia Chobotowie, pracujący jako nauczyciele i urzędnicy, parający się również dziennikarstwem i pracą wydawniczą, dysponowali wiedzą, którą można uznać za ekspercką, znali języki – przede wszystkim niemiecki i rosyjski, dzięki czemu zyskali dostęp do rynku ezoterycznych publikacji w Europie. Interesowali się nauką i chętnie dyskutowali o jej postulatach. Szukali też syntezy idei teozoficznej ewolucji oraz zjawisk mediumicznych z programami współczesnej sobie nauki. Te kompetencje, a także umiejętność wykorzystania ich do łączenia dwóch różnych sfer rzeczywistości – materialnej i duchowej, bez wątpienia stały się jednym z filarów, na których wspomniani liderzy budowali swój charyzmatyczny autorytet. Warto zauważyć, że takie nieustanne przekraczanie granic pomiędzy tymi dwiema przestrzeniami prowadzące do twórczych syntez – choć, jak pokazujemy niżej, działo się to w różny sposób – było elementem charakteryzującym modele przywództwa duchowego wypracowane na interesującym nas terenie.

W 1921 roku zawitała na Śląsk Cieszyński Agnieszka Pilchowa, wtedy jeszcze Wysocka (1888–1945), która po rozstaniu i rozwodzie z pierwszym mężem wraz z dwójką dzieci i matką przeniosła się z Czechosłowacji do Polski. Tu wyszła za mąż za Jana Pilcha, wywodzącego się z Wisły nauczyciela, który pracował wtedy w pszczyńskiej szkole. Pilchowa, zwana też Agni, Agnią lub Jasnowidzącą z Wisły, zasłynęła jako bioenergoterapeutka, zielarka i wizjonerka. Urodziła się w polskiej rodzinie katolickiej, mieszkającej nieopodal Ostrawy⁵. Została jednak wychowana

⁵ Pilchowa napisała swoje pamiętniki, które jednak urywają się na jej przybyciu do Polski (Pilchowa, 1930). Na podstawie tej właśnie książki rekonstruujemy jej biografię. Część druga była planowana, ale nigdy się nie ukazała, nie zachowała się także w rękopisie. Wiele informacji na temat biografii Pilchowej przekazali Józef Chobot oraz Stanisław Hadyňa (1993).

w środowisku mówiącym językiem czeskim i chodziła do czeskiej szkoły, w której otrzymała elementarne wykształcenie. Od wczesnego dzieciństwa charakteryzowała ją introwertyczność i skłonność do tajemniczych wizji. Z wiekiem te skłonności się nasiliły. Nie zmieniło tego stanu rzeczy także jej pierwsze nieudane zamążpójście. Po rozstaniu z mężem Pilchowa trafiła do ośrodka spirytystycznego w czeskich Radwanicach, krótko mieszkała też w Pradze, gdzie poznała Alicję Masarykową (1879–1966), córkę prezydenta Tomáša Masaryka (1850–1937), jednak ostatecznie zdecydowała się osiedlić w Polsce (Chobot, 1937, s. 161–162).

Na prośbę Podzorskiego w 1922 roku Pilchowa przywołała ducha Ochorowicza, chociaż ten w swojej książce (1922), gdzie zawarł jej wizje, nie podał jej nazwiska i pisał po prostu o Jasnowidzącej⁶. W jej relacjach Ochorowicz pojawił się jako jeden z nauczycieli ludzkości, który przeszedł wprawdzie do innego wymiaru, ale nadal pragnie pomagać innym. Co ciekawe, Pilchowa przedstawiła uczonego jako ducha w trakcie dynamicznej i rozwojowej transformacji, pogłębiającego wiedzę i wzmacniającego swoje nadnaturalne moce. Zgodnie z jej wizją, Ochorowicz miał przede wszystkim przestrzegać przed fałszywymi prorokami, w tym przed bytem duchowym mającym się podszywać pod wywodzącego się ze starożytności indyjskiego mędrca Maniego. Podzorski twierdził, że rozpoznanie Pilchowej jest słuszne i uznał je za decydujące. Właśnie taki Ochorowicz – przebywający w sferze astralnej i głoszący duchowe nauki – stał się ostatecznie wzorcowym autorytetem cieszyńskich ezoteryków.

Innym duchem, którego format i wielkie znaczenie dla Polski, a nawet świata Pilchowa cały czas podkreślała, był Józef Piłsudski (1867–1935), którego prawdopodobnie znała osobiście (Hadyna, 1993, s. 33–34). Twierdziła, że jest on wcieleniem Juliusza Słowackiego, a jego potężna siła daje moc Polakom w kryzysowych sytuacjach, także po jego śmierci (Pilchowa, 1935, s. 199). Podążała przy tym za inspiracjami romantycznymi wskazującymi na mesjanistyczną rolę Polski, jednak bardzo bolała nad konfliktem z Czechosłowacją i namawiała do budowania zjednoczonego państwa, którego powstanie miało rozpocząć nowy etap w dziejach Słowiańszczyzny.

Pilchowa była niekwestionowaną liderką wiślańskiego środowiska ezoterycznego. Wydawała własne książki, przygotowywała liczne teksty do „Hejnału”, któremu to czasopismu nadała ostateczny kształt ideowy. W swoich tekstach wprowadziła wiele wątków autobiograficznych – przedstawiała się jako samotne dziecko, borykająca się z odrzuceniem nastolatka, nieszczęśliwa żona, zbuntowana wizjonerka, która jednocześnie rekonstruowała swoją karmiczną przeszłość, tworzyła wielki mit kosmologiczny, pełen gnostyckich intuicji i skojarzeń, a także opisywała szamańskie wręcz pojedynki toczone w przestrzeni astralnej ze złymi duchami (Trzcńska, 2019). Uważała się za uczennicę duchowych mistrzów i lekarzy. Szybko stała się bardzo znana nie tylko na Śląsku Cieszyńskim. Ludzie przyjeżdżali do niej z całej Polski, pragnąc znaleźć dobre rady i uzdrowienie (Trzcńska i Świerzowska, 2018). Podziwiano ją za dar jasnowidzenia. Sama twierdziła, że mogła kontaktować się z duchami zmarłych, jednak ten aspekt spirytystyczny pozostawał tylko jednym z elementów jej działalności.

⁶ Warto wspomnieć, że w tym samym roku ukazały się w języku polskim pierwsze publikacje autorstwa Pilchowej (1922a; 1922b).

Jej teksty (nie posługiwała się biegle literacką polszczyzną) redagowali m.in. Jan Hadyna (1899–1971), zapewne też drugi mąż Agnieszki, Jan Pilch, co podkreśla wyjątkowość i rangę jej postaci w środowisku ezoteryków Śląska Cieszyńskiego. Towarzystką Pilchowej wkrótce stała się żona Józefa Chobota, Kazimiera (1897–1978), która pochodziła z Lwowa, gdzie ukończyła gimnazjum i studiowała na uniwersytecie (Czyż i Szczypka, 2023; Łączyńska, 2000, s. 13–15). Pracowała jako nauczycielka. Z czasem stała się główną redaktorką publikacji Pilchowej. Opowieści Jasnowidzącej przywoływał niejednokrotnie również Stanisław Hadyna (1919–1999; 1993). W każdej z tych redakcyjnych czy wspomnieniowych wersji, słowa Agni wybrzmiewają trochę inaczej, ale ich przekaz jest spójny. Pilchowa oczekiwała Nowej Ery, w której nadejście głęboko wierzyła, ale też obawiała się zapowiadających ją kryzysów. Przekonywała, że w przyszłości ludzie będą dysponowali niezwykłymi mocami, a jasnowidzenie stanie się powszechne, jednak wszyscy muszą się na tę zmianę właściwie przygotować. W ten sposób dawała nadzieję, że istota jej charyzmatyczności stanowi manifestację tego, co przynależy do natury ludzkiej jako takiej i dzięki temu może budować dobro wspólne.

Działania i twórczość Pilchowej wypełniły istotny brak w grupie śląsko-cieszyńskich ezoteryków, ponieważ dysponowała szeregiem talentów, które nie były akceptowane w środowiskach protestanckich, a do których należała jej naturalna zdolność do wchodzenia w stany transowe, a także niezwykła wyobraźnia. Przypisywano jej zdolność prorokowania, wglądy w przeszłość, umiejętność uzdrawiania, a nawet swoisty mistycyzm. Wynikająca stąd wiedza stawała się odpowiedzią na kryzys wartości i sensu obecny w kulturze międzywojnia.

Pilchowa budziła jednak również liczne kontrowersje. Zapewne z powodu swojej odmienności nie znalazła porozumienia ze spirytystyczną wspólnotą radwanicką, w której indywidualizm i niezgodność z doktrynami (także spirytystycznymi) Agni burzyły przyjęty tam okultystyczny obraz świata. Warto też zauważyć, że w czeskiej wspólnocie najważniejszymi mediami byli mężczyźni, którzy zostali uznani za dominujące autorytety w tym kręgu. Natomiast w przekonaniu mieszkańców Wisły zajmowała się spirytyzmem, a jej wizje dotyczące chrześcijaństwa i dziejów świata były dalekie od ówczesnych poglądów głoszonych w oficjalnych kościołach, nie wynikały też z lektury biblijnej, wywoływały więc lęk i niechęć, a Pilchowa podobnie jak Ochorowicz, pozostała obca dla tamtejszych autochtonów.

Nie ulega natomiast wątpliwości, że Jasnowidząca była jedną z najważniejszych liderek alternatywnej duchowości międzywojnia, i to nie tylko na Śląsku Cieszyńskim. W ezoterycznych środowiskach postrzegano jej zdolności jako próbę uporządkowania rzeczywistości, w której choroba stanowi w istocie efekt upadku, powodującego cierpienie, a jego wyrazem są także niepokoje społeczne obrazujące zaburzenie pierwotnego porządku. Ponadto w polskich ruchach ezoterycznych, w teozofii czy antropozofii, rozwijających się w okresie międzywojnia, wiodącą rolę odgrywały kobiety, stając się charyzmatycznymi przywódczyniami nowej duchowości⁷. Pilchowa znakomicie wpisała się w ten trend. Stała się też wzorem dla innych kobiet. Przykładowo

⁷ Wyjątek stanowiło jedynie wspomniane wyżej Polskie Towarzystwo Teozoficzne z Zaolzia, prowadzone przez Kajfosa, w którym kobiety były reprezentowane bardzo nielicznie i nie odegrały w nim większej roli.

wspomniana już Chobotowa pisała teksty będące wyrazem swoistej syntezy koncepcji ezoterycznych Pilchowej i filozofii mesjanistycznej (np. 1935, s. 7–20).

Należy jeszcze wspomnieć, że z Wisły wyszedł również Jan Hadyna, który początkowo współpracował z Pilchową, a od 1934 roku zaczął wydawać własne pismo – najpierw była to „Wiedza Duchowa”, potem „Lotos”. Hadyna zajmował się m.in. astrologią i roślinami leczniczymi. Jego towarzyszką życia została Maria Florkowa (1892–1972), która także wydawała własne książki, starając się łączyć wiedzę naukową z magicznym obrazem świata (np. Florkowa, 1938) i żywo interesowała się magią. Oni również pozostali wierni tradycji Ochorowicza i poszukiwali nowego paradygmatu nauki. Jeszcze przed wybuchem II wojny światowej zamieszkali w Krakowie.

W czasie wojny zmarł Józef Chobot. Niedługo przed wyzwoleniem Pilchowa zginęła w Ravensbrück, jej ciała nigdy nie znaleziono, a pamięć o niej szybko uległa zatarciu. Mąż Agni nie podjął już wcześniejszych działań. Środowisko ezoteryków uległo rozproszaniu, jednak nie znaczy to, że jego reprezentanci porzucili wcześniejsze zainteresowania alternatywną duchowością – rozwijali ją jednak wyłącznie prywatnie, włączyli się natomiast aktywnie w życie swojej społeczności. Przykładowo Podzorski zajął się edukacją dorosłych i działalnością społeczną, której podsumowaniem stało się założenie Muzeum Beskidzkiego w Wiśle, dzisiaj noszącego jego imię. Chobotowa pracowała nadal jako nauczycielka, przyczyniając się do rozwoju wiślańskiego szkolnictwa. W realiach RRL-u Jan Hadyna i Florkowa nie mogli prowadzić otwartej działalności ezoterycznej, zdołali jednak gromadzić wokół siebie w Krakowie grono ludzi zainteresowanych alternatywną duchowością. Hadyna koncentrował się głównie na próbach uzgodnienia jej postulatów z nauką, zapowiadając tym samym nadchodzącą epokę New Age.

Podsumowując można stwierdzić, że wyróżnikiem modelu duchowego przewodnictwa, który upowszechnił się wśród ezoteryków działających na terenie Śląska Cieszyńskiego w okresie międzywojnia pozostała swoista synteza elementów duchowych oraz konkretnych programów odnowy społecznej i kulturowej, a niektóre z nich, choć w ograniczonym zakresie, były jednak wprowadzane w życie. Ich celem miało się stać odrodzenie narodu polskiego. Tym samym został zniesiony tradycyjny podział na sacrum i profanum, podobnie jak rozluźniło się zróżnicowanie ról zarezerwowanych zazwyczaj dla mężczyzn i tych przeznaczonych dla kobiet. Postaci, wokół których tworzyło się wiślańskie środowisko ezoteryczne, bez wątpienia były charyzmatycznymi w przytoczonym wyżej rozumieniu, choć każda z nich w swoich działaniach, głoszonych poglądach, budowanych relacjach wykorzystywała inny jej zakres, kładąc nacisk na inne wartości oraz kompetencje, a przez to wywoływała zmiany na różnych płaszczyznach, trafiała przy tym do różnych wrażliwości swoich zwolenników. Jednocześnie jednak wszyscy oni mieli jedną istotną dla charyzmatycznego autorytetu cechę wspólną – przekonanie o powierzonej im przez opatrność misji przemiany świata. Taka postawa miała przybliżyć czas Nowej Ery. Liderzy alternatywnej duchowości odwoływali się do wiedzy ezoterycznej, a więc nadnaturalnej i dlatego w pewien sposób eksperckiej (bo dostępnej jedynie nielicznym) jako do rezerwuaru nowych znaczeń. Ich celem miało się stać przedstawienie nowej wizji świata, a dalej – ukształtowanie światopoglądu człowieka przyszłości.

Literatura

- Andreski, S. (1992). *Maxa Webera olśnienia i pomyłki* (tłum. K. Z. Sowa). PWN.
- Augustyniak, M. (2010). Max Weber o władzy i odpowiedzialności w polityce. *Studia Prawno-ustrojowe*, 11, 39–54.
- Chobot, J. (1923). Kącik reform. Nasza nędza skarbową i mieszkaniową. *Odrodzenie*, 3(10), 26–27.
- Chobot, J. (1937). *Nowoczesny ruch spirytualistyczny z szczególnym uwzględnieniem Polski*. Książnica Wiedzy Duchowej.
- Chobotowa, K. (1935). Gdy Duch się budzi. W: A. Pilchowa (red.), *Jasnowidzenie*, (s. 7–20). Nakładem „Hejnału”.
- Cedro-Abramczyk, K. (2019). *Julian Ochorowicz – wynalazca, psycholog, polihistor wiedzy tajemnej*. Black Antlers.
- Czyż, R. (2021). Literatura. W: R. Czyż, H. Miśka, M. Kawulok, *Monografia Wisły. T. 5: Literatura – muzyka – sztuki plastyczne* (s. 13–154). Galeria „Na Gojach”.
- Czyż, R., Szczypka, D. (2023). Małżeństwo Kazimierzy i Józefa Chobotów. *Rocznik Wiślański*, XV, 50–59.
- Eliade, M. (1992). *Okultyzm, czary, mody kulturalne: eseje* (tłum. I. Kania). Oficyna Literacka.
- Florkowa, M. (1938). *Tajemnice szlachetnych kamieni*. Nakładem miesięcznika „Lotos”.
- Garber, M. (2000). *Symptoms of Culture*. Routledge.
- Geśkowska, K. (2021). *Wyższa kultura duchowa. Program i działalność Polskiego Towarzystwa Teozoficznego na Śląsku Cieszyńskim (1919–1931)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Hadyna, S. (1993). *Przez okna czasu. Jasnowidząca z Wisły*. Instytut Ekologii i Zdrowia.
- Kaczmarek, K. (2007). Klasykzna teoria charyzmy Maxa Webera. Kilka problemów z empirycznym zastosowaniem. W: R. Drozdowski (red.), *Końce i początki. Socjologiczne podsumowania, socjologiczne zapowiedzi* (s. 15–34). Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kadłubiec, K.D. (2021). O kształtowaniu kulturowego oblicza cieszyńskiej ziemi. *Górnośląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa*, 12, 13–31. https://doi.org/10.31261/GSS_SN.2021.12.02
- Kasperek, A. (2023). Józef Chobot – spóźniony dwudziestowieczny romantyk? *Rocznik Wiślański*, XV, 26–35.
- Kiereś, M. (2022). *Dotyk przemijania. Antropologia wartości warsztatu etnograficznego Andrzeja Podzorskiego*. Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie.
- Kubica, G. (2011). *Śląskość i protestantyzm. Antropologiczne studia o Śląsku Cieszyńskim, proza, fotografia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kubica-Heller, G. (2023). *O diakonisach ze Śląskiego Ewangelickiego Domu Sióstr*. Pobrane z: <https://diakonisy.pl/> Dostęp z 10.12.2023.
- Łączyńska, T. (red.). (2000). *Zacni Wiślanie. Słownik biograficzny. Cz. 1*. Towarzystwo Miłośników Wisły.
- Magiera, W. (2010). *Cieszyński szlak kobiet*. Stowarzyszenie Klub Kobiet Kreatywnych w Cieszynie : Kongres Polaków w Republice Czeskiej.
- Magiera W. (2011). *Cieszyński szlak kobiet 2*. Stowarzyszenie Klub Kobiet Kreatywnych w Cieszynie, Kongres Polaków w Republice Czeskiej.
- Magiera W. (2012). *Cieszyński szlak kobiet 3*. Stowarzyszenie Klub Kobiet Kreatywnych w Cieszynie, Kongres Polaków w Republice Czeskiej.

- Mikołajko, A. (2019a). Spirytyzm czy mediumizm? O polskich zmaganiach ze zjawiskami przeczącymi nauce. W: *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939. T. 2. Formacje, ludzie, idee* (s. 38–117). Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Mikołajko, A. (2019b). Rewolucja duchowa w projekcie Józefa Chobota. W: M. Rzczycka, I. Trzcńska (red.), *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939. T. 2. Formacje, ludzie, idee* (s. 133–143). Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Mikołajko, A. (2019c). Spirytyzm i mediumizm. W: D. Oboleńska (red.), *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939. T. 4. Źródła i dokumenty* (s. 163–220). Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Panic, I. (red.). (2010). *Śląsk Cieszyński w średniowieczu (do 1528)*. Starostwo Powiatowe w Cieszynie.
- Panic, I. (red.). (2011). *Śląsk Cieszyński w początkach czasów nowożytnych (1528–1653)*. Starostwo Powiatowe w Cieszynie.
- Pilchowa, A. [A. Wysocka]. (1922a). *Kilka obrazków chorób umysłowych, ich istota, przyczyny i sposób leczenia zaczerpnięte droga jasnowidzenia z Rzeszy Ducha i własnego przeżycia*. „Odrodzenie”.
- Pilchowa, A. [A. Wysocka]. (1922b). *W niewoli żydowskiej, czyli wolno w Polsce jak kto chce! Słowo prawdy do narodu przed wyborami do Sejmu Ustawodawczego*. „Odrodzenie”.
- Pilchowa, A. (1930). *Pamiętniki jasnowidzącej. Z wędrówki życiowej poprzez wieki*. Instytut Ekologii i Zdrowia.
- Pilchowa, A. [Agni P.] (1935). Król-Duch. *Hejnał*, 7(7), 195–204.
- Podzorski, A. (1922). *Ostrzeżenie przed fałszywymi prorokami. Wyjaśnienie fałszywych „Rewelacyj Manu” i przerwanie pracy Ochorowicza w Rzeszy Ducha*. Cieszyn: s.n.
- Skowronek, K. (2016). Nazwy własne jako symptomy kultury (na przykładzie tytułów poradników autoterapeutycznych). *Onomastica*, LX, 47–67. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.60.4>
- Sobolewska, A. (2021). *Autoekonomie zapisu Juliana Ochorowicza. Codzienne praktyki piśmienne i badawcze psychologa*. Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego. <https://doi.org/10.31338/uw.9788323551201>
- Szczyпка, D. (2022). Bogactwo codzienności. Życie i działalność Andrzeja Podzorskiego. *Rocznik Wiślański*, XIV, 22.
- Szymeczek, J. (2022). Ewangelicy na śląsku Cieszyńskim. Między Konfesją a narodem. W: J. Raclavská, U. Kolber, J. Szymeczek, *Kazania cieszyńskie. O ich języku w kościele luterańskim* (s. 13–56). Kongres Polaków w Republice Czeskiej.
- Świerzowska, A. (2019). Inne formacje ezoteryczne. W: D. Oboleńska (red.), *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939. T. 4. Źródła i dokumenty* (s. 235–315). Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Trzcńska, I. (2019). The mythology of Agnieszka Pilchowa. W: A. Świerzowska (ed. selected issues), *Polish esoteric traditions 1890–1939* (s. 96–116). Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Trzcńska, I., Świerzowska, A. (2018). Illness narratives in the Esoteric vision of the world: Agnieszka. *Religio*, 26(1), 49–70.

- Trzcńska, I., Świerżowska, A., Szymeczek, J. (2019). Z dziejów polskiej teozofii. W: M. Rzeczycka, I. Trzcńska (red.), *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939. T. 1: Teozofia i antropozofia* (s. 38–130). Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Weber, M. (2002). *Gospodarka i społeczeństwo: zarys socjologii rozumiejącej* (tłum. D. Lachowska). PWN.
- Wiśniewska, M. (2021). *Anatomia przywództwa charyzmatycznego*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. <https://doi.org/10.31338/uw.9788323550815>
- Wnętrzak, G. (2014). *Stosunki polityczne i narodowościowe na pograniczu Śląska Cieszyńskiego i Galicji zachodniej w latach 1897–1920*. Wydawnictwo Adam Marszałek.